

**Естетичне виховання учнів закладів загальної середньої освіти
засобами декоративно-ужиткового мистецтва**

Анотація. У статті теоретично обґрунтовано об'єктивну необхідність включення декоративно-ужиткового мистецтва в процес естетичного виховання і мистецької освіти учнів закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, учитель трудового навчання та технологій, декоративно-ужиткове мистецтво, естетичне виховання.

Abstract. The article theoretically substantiates the objective necessity of including decorative and applied arts in the process of aesthetic education and art education of students of general secondary education.

Keywords: general secondary education institution, teacher of labor education and technologies, decorative and applied arts, aesthetic education.

Постановка наукової проблеми. Народне декоративно-ужиткове мистецтво набуло визнання в Україні та за кордоном. У нинішньому світі, коли активно відбуваються глобалізаційні процеси, які нівелюють особливості національних культур, саме через народну культуру, народну творчість, народне мистецтво народи світу є цікавими для чужоземців своєю самобутністю й несхожістю на інших [4, с.96]. Тому в умовах сьогодення особливо актуальною є проблема відродження українських народних ремесел. Реалізація цього завдання значною мірою покладається на сучасну шкільну освіту.

Саме заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО) залишається основним соціальним інститутом, який надає дітям повну загальну середню освіту, вирішує завдання розвитку та виховання учнів. Нині спостерігається активний процес оновлення змісту освіти й удосконалення системи виховання учнів. Головною метою загальноосвітньої школи стає переосмислення, переорієнтація та вплив на формування високоморальної громадської позиції, національної свідомості, потягу до прекрасного, важливу роль у досягненні якої відіграє декоративно-ужиткове мистецтво. Оволодіння молоддю надбаннями народу підносять свідомість особистості на вищий щабель, наповнюють життя й діяльність високими громадськими цілями, сприяють її входженню у світ художньої культури та формують її національні почуття, створюють підґрунтя для її естетичного виховання.

Однією з найважливіших умов досягнення успіху в естетичному вихованні учнів є відповідна підготовка вчителя трудового навчання та технологій. У сучасній системі педагогічної освіти естетичне виховання об'єктивно стає невід'ємною складовою всебічного розвитку студентів – майбутніх учителів технологій, найсуттєвішою характеристикою професійної підготовки яких постає цілеспрямоване формування естетичного ставлення до дійсності, що згодом втілюється в інтелектуальну та творчу діяльність педагога-предметника.

Одним із засобів естетичного виховання особистості є декоративно-ужиткове мистецтво (ДУМ), яке дисциплінує, привчає до створення естетичного, духовного, культурного та освітньо-виховного середовища.

Короткий аналіз досліджень проблеми. Окремі питання декоративно-ужиткового мистецтва неодноразово знаходили своє відображення у працях науковців, зокрема Є. Антонович, К. Духанін обґрунтували підходи до класифікації видів декоративно-ужиткового мистецтва; О. Рудницька, М. Каган, Р. Захарчук-Чугай охарактеризували функції декоративно-ужиткового мистецтва. Національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу розглядали у своїх працях багато сучасних педагогів, такі як: Ю. Бондаренко, В. Довбищенко, Р. Захарченко, П. Ігнатенко, В. Каюков, О. Онищук, С. Павх, Б. Ступарик, О. Ярмоленко та ін. Про могутній психолого-педагогічний та виховний потенціал народних художніх ремесел, їх просвітницький та культурний вплив на особистість учня, студента свідчать дослідження О. Єнтіс, Н. Кузан, Т. Мацейків, В. Мусієнка, В. Радкевич, Л. Савки, С. Чебоненка та ін.

Аналіз наукових праць доводить, що декоративно-ужиткове мистецтво розглядається як один з істотних компонентів у навчальній діяльності учнів.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні об'єктивної необхідності включення декоративно-ужиткового мистецтва в процес естетичного виховання і мистецької освіти учнів закладів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з політичними, соціальними змінами в сучасному суспільстві, у таких його важливих сферах як наука, культура, освіта виникли нові проблеми духовно-морального, професійного самовизначення особистості. Особливої уваги нині у сучасному художньо-освітньому просторі потребує проблема естетичного виховання, художньої освіти молоді, відродження традицій культури українського народу, особливостей традицій різних видів декоративно-ужиткового мистецтва. Одним з основних досягнень ДУМ є те, що це мистецтво давно зі сфери споживання, індивідуального побуту почало входити до сфери всіх галузей суспільного виробництва.

Суспільно-політичні зміни, що відбулися останніми роками в країні, висувають нові вимоги до освіти й виховання молодого покоління. Кардинальні зміни, що відбуваються в суспільстві, спрямовані на безперервний розвиток особистості. В умовах гуманізації освіти особливу роль набуває художня освіта та естетичне виховання особистості.

Найважливішою функцією освіти є збереження, відтворення і розвиток культури. Виховання формує образ людини культури, її родові культурні якості, серед яких пріоритетною є художня творчість. Нині суспільству потрібні творчі люди, які сприятимуть його подальшому розвитку й вдосконаленню. Тому для особистості, яка формується, особливо важливими стають: готовність до продуктивної творчої діяльності; розвиток творчої самостійності; соціальна адаптація; здатність легко орієнтуватися у вирішенні творчих завдань; національна самосвідомість. Саме ці якості необхідно формувати в процесі навчання й виховання школярів. Тому активізація уваги до національних традицій в культурі та мистецтві, використання їх під час естетичного виховання набуває особливої актуальності. Ця особлива роль естетичного виховання в розвитку особистості пояснюється тим, що воно наділене здатністю формувати всебічне відношення людини до дійсності, естетичне засвоєння і відображення дійсності в процесі художньо-творчої діяльності.

Декоративно-ужиткове мистецтво сприяє формуванню естетичного ставлення до дійсності. Це відношення є стійкою якістю спілкування з прекрасним, в умінні відчувати, розуміти, оцінювати, творити.

Естетичне виховання охоплює всі галузі життєдіяльності людини. Воно формує характер людини, розвиває такі сторони особистості, без яких неможлива творча діяльність у будь-якій галузі суспільного життя: трудовій, науковій, господарській, технічній, культурній, педагогічній тощо. Естетичне виховання впливає на особистість засобами мистецтва, у тому числі декоративно-ужиткового мистецтва, яке є важливим чинником морально-емоційного цілісного впливу на особистість учня.

У сучасних умовах, у зв'язку з орієнтацією освіти на виховання людини культури, виникла потреба відродження культурних цінностей народу. Відродження культурних цінностей народу і прилучення учнів до національної культури має неоціненну значущість у сучасних умовах розвитку закладів загальної середньої освіти, формує у них стійке розуміння розвитку матеріальної й духовної культури, значущості людини в примноженні культурних цінностей, допомагає зрозуміти полігамність образів народної творчості як основи комунікацій людей різних національностей та історичних епох, підтверджує причетність особистості до матеріального і духовного світу свого народу, до загальнолюдських цінностей. Кожен народ через мистецтво створює власний образ світу, образ, що має внутрішню цілісність, моральну, духовну стійкість протягом всього свого існування.

У сучасній культурі важко вирішити проблему ідентичності – національної, культурної, духовної. У безлічі програм освіта має допомогти учневі обрати свій варіант культурних цінностей, що не суперечать загальнолюдській моральності та ідеалам національної культури. Це свідчить про те, що сучасна освіта має бути спрямована на збереження, відтворення й передачу культурних цінностей, виховання людини культури, створення культурно-освітнього простору.

Важливим є визначення завдань навчання і виховання учнів у контексті художньої культури, необхідність їхнього прилучення до національної і регіональної культури та ремесел, до сфери духовного, естетичного й соціального досвіду народу, розвиток їхніх художньо-прикладних здібностей і вмінь, формувати в учнів уміння порівнювати культурні традиції, духовні цінності

сусідніх народів, виховання орієнтації на творчу самостійність.

Організація художньо-творчої діяльності учнів, їхня художня освіта й естетичне виховання на традиційних видах народного мистецтва – найефективніша форма залучення молоді до національної культури нашого народу. Така потреба в художній освіті й естетичному вихованні дітей висуває перед педагогами низку дуже складних і серйозних проблем теоретичного, практичного, організаційного характеру. Виникла потреба теоретичного розроблення спеціальних методик навчання декоративно-ужиткового мистецтва, які сприятимуть художній освіті й естетичному вихованню особистості учня. Вирішуючи завдання естетичного виховання, художньо-творча діяльність впливає на розум і почуття дитини різноманітними формами та методами, спонукаючи дитину до естетичних емоцій, осягнення гармонії і краси, а найголовніше – це творча активність, яка може проявлятися в найрізноманітніших галузях майбутньої діяльності, спрямовуючи учня до самовдосконалення своїх здібностей, знань, умінь і навичок.

У формуванні естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва провідне місце має займати розвиток конкретних художніх умінь, навичок, здібностей, ціннісних орієнтацій. У результаті відбуваються такі зміни в структурі особистості учня, коли потреба у творчості й естетичні потреби набувають домінуючого характеру.

Стає очевидним, що формування в учнів потреби в художньо-творчій діяльності є істотним у гармонійному розвитку та становленні особистості. Естетичне виховання і художня освіта формують особистість засобами мистецтва, у тому числі декоративно-ужиткового мистецтва, зберігається зв'язок епох, історична пам'ять поколінь, народний світогляд. Тому окреслилася тенденція використання можливостей багатих національних історико-культурних традицій в освітніх закладах усіх типів, тобто у системі безперервної освіти.

Актуальність художньої освіти в контексті особистісно орієнтовної освіти зумовлена необхідністю інтегративно-комплексного, системного підходу. Донедавна питання художньої освіти та естетичного виховання нерідко розглядалися як щось другорядне. Віддаючи перевагу знанням, а не естетичній та художній культурі, суспільна практика спричинила недостатній розвиток емоційної сфери. І як наслідок цього, зниження моральності, послаблення творчих і пізнавальних здібностей учнів. Актуалізує проблему ще й той факт, що теперішній стан освіти не має можливостей для повного й активного використання того потужного потенціалу, який закладений в декоративно-ужитковому мистецтві: його глибоко моральна, творча місія досі залишається незатребуваною і нереалізованою. Виникла певна суперечність між необмеженими можливостями декоративно-ужиткового мистецтва і недостатнім використанням його засобів в естетичному вихованні та мистецькій освіті учнів. Це зумовлює важливість проблеми дослідження, необхідність включення декоративно-ужиткового мистецтва в процес естетичного виховання і мистецької освіти учнів.

Соціально-економічні та політичні зміни в країні спричинили необхідність вирішення цілої низки складних проблем у системі художньої освіти й естетичного виховання, що стосуються дітей та підлітків. У зв'язку з цим всі перетворення в сучасній освіті нашої країни спрямовані на формування переконань культурної особистості, що розуміються в широкому сенсі як формування її світогляду і прагнень до його реалізації. У концептуальному підході до виховання як формування культури і моральності, розвитку естетичних якостей особистості дитини педагогічна наука виокремила її базову основу: збереження сукупного духовного досвіду людства; діалогу між різними культурами і народами. Людство століттями зберігало те духовне багатство, яке накопичувалося протягом його існування. Духовні цінності народу, його звичаї і традиції відігравали провідну роль у моральному становленні підростаючого покоління, у формуванні його естетичних якостей, соціалізації особистості в цілому.

Сучасне естетичне виховання конструюється на основі класичної естетичної теорії, діалогу культур, гуманізації освіти, культурно-історичного підходу до його змісту. Формування естетичної і художньої культури особистості є найважливішим завданням естетичного виховання.

Глибинне пізнання народної культура є важливим фактором усвідомлення людиною своєї колективної сутності, участі в історичній наступності в розвитку культури народу. В єдиному освітньому та культурному просторі реалізується розвивальна функція народного і класичного мистецтва, дидактичні, методичні, мистецтвознавчі підходи до формування і розвитку особистості учня на національній основі, інтеграція особистості в національну і світову культуру. Народна

творчість є особливою сферою духовно-матеріальної культури народу.

Сформована система освіти на сучасному етапі певним чином створює умови для вирішення питань відродження та розвитку народної культури України. Для ефективної методики художньо-естетичного виховання учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва передбачаються такі педагогічні умови:

- обґрунтування ролі декоративно-ужиткового мистецтва в сучасній теорії і практиці художньо-естетичного виховання за умов виокремлення регіонального компонента освіти;
- формування здатності до розуміння історичного розвитку художньої національної культури;
- створення умов для формування творчих здібностей особистості в процесі пізнання художньої національної та регіональної культури, де регіональне мистецтво розглядається як частина вітчизняної художньої культури;
- формування світогляду зі стійкою моральною орієнтацією на загальнолюдські цінності;
- формування особистості учня як носія національних духовних традицій високої культури й моральності.

У зв'язку з цим для формування особистості особливого значення набуває готовність до продуктивної творчої діяльності, соціальної адаптації, здатність легко орієнтуватися у вирішенні творчих завдань, національна самосвідомість. Саме ці якості необхідно формувати в процесі навчання і виховання особистості. Тому активізація уваги до національних традицій, культури та мистецтва, застосування їх у художній освіті, естетичному вихованні набуває особливої актуальності.

Декоративно-ужиткове мистецтво сприяє формуванню естетичного ставлення до дійсності. Формування і розвиток художніх умінь, здібностей, естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва впливає на навчально-пізнавальну діяльність учнів, на формування їхнього творчого потенціалу, розвиток естетичного сприйняття. Навчання учнів ДУМ орієнтоване на гуманітарну культуру, спирається на зміст основної освіти, де здійснюється безперервність освіти. Естетична цінність діяльності учнів з декоративно-ужиткового мистецтва полягає в пізнанні народної творчості, збереження зв'язку епох, історичної пам'яті поколінь, народного світогляду.

Народне мистецтво розглядається як тип художньої творчості, як етнічна культурна цілісність, що об'єднує всі види народної творчості і має єдину духовну сутність у всіх галузях народного мистецтва за умов різноманітності регіональних стильових його особливостей.

Розгляд та обґрунтування теоретико-методологічних умов художньої освіти учнів в системі загальної середньої освіти дасть змогу створити концептуальну модель з урахуванням особистісно орієнтованої освіти, яка сприятиме підвищенню ефективності художньої освіти та естетичного виховання учнів ЗЗСО.

В умовах демократизації системи освіти і виховання інтерес до вдосконалення технологій навчання декоративно-ужиткового мистецтва все більше поглиблюється в процесі максимального використання природних і набутих здібностей учнів.

Проте, не дивлячись на численні наукові дослідження в галузі теорії і методики навчання образотворчому та декоративно-ужитковому мистецтву, їх результати використовуються лише в окремих випадках і рідко впроваджуються в цілісну систему художньої освіти та естетичного виховання учнів ЗЗСО, а проблема розроблення особистісно-орієнтованих технологій художньої освіти та естетичного виховання засобами декоративно-ужиткового мистецтва вивчена недостатньо і ще не стала предметом спеціального дослідження. Тобто на уроках у школі найчастіше залишається поза увагою естетична сутність творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, не розкриваються глибоко форма і зміст, їх взаємозалежність, не вирішуються завдання формування особистості з емоційно ціннісним ставленням до образотворчого, декоративно-ужиткового, народного мистецтва і на основі цього активної громадянської позиції особистості учня. Все вищезазначене потребує подолання протиріч у мистецькій освіті та естетичному вихованні учнів у закладах загальної середньої освіти.

Висновки. Традиції народного мистецтва включають досвід єднання людини з природою. Ознайомлення підлітків з історією виникнення декоративно-ужиткового мистецтва; художньо-технологічними традиціями та досвідом самобутніх центрів, визначних майстрів народного мистецтва; становленням, розвитком і значущістю мистецтва в сучасному світі, що знайшло відображення в архівних матеріалах, численних дослідженнях етнографів, мистецтвознавців, науковців, педагогів,

створює підґрунтя для їхнього етнокультурного виховання [5, с. 178]. Головною цінністю декоративно-ужиткового мистецтва є вплив на мислення особистості як інструмент пізнавальної діяльності, на комунікативні якості як шлях духовного й міжособистісного спілкування, на творчі здібності як основний засіб її самореалізації, на формування етнічної ідентичності як глибинної основи національної самосвідомості.

Потенційні можливості декоративно-ужиткового мистецтва в естетичному вихованні учнів безмежні. Перед учителями трудового навчання та технологій стоїть першочергове завдання – створити умови максимального залучення учнів до творчої діяльності, метою якої є формування гармонійного предметного середовища, що найбільш повно задовольняє матеріальні та духовні потреби людини. З метою підвищення ефективності естетичного виховання учнів доцільно звернути увагу на вирішення таких завдань у навчально-виховному процесі: збагачення рівня загальної культури учнів; формування естетичного ідеалу; ознайомлення учнів з критеріями краси, які існують у суспільстві; розвиток естетичних почуттів, духовно-естетичних потреб учнів; розвиток умінь сприймати й оцінювати красу; розвиток бажання створювати красу власними руками.

Список використаних джерел:

1. Zuziak Tatyana, Marushchak Oksana. Formation of artistic-aesthetic competence means of decorative and consumer art: content and structure of phenomenon. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine: monograph / edited by authors*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2019. P. 17-40. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-571-78-7_18
2. Зубань В.М. Педагогічні умови формування духовного здоров'я учнівської молоді засобами гончарного мистецтва. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2012. Вип. XXX. С. 64-74.
3. Зузяк Т.П., Марущак О.В., Шинін О.С., Савлук В.М. Інтегративна природа декоративно-ужиткового мистецтва як чинник збереження художніх традицій народних ремесел і промислів. *Perspectives of world science and education*. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2019. Pp. 172-180.
4. Кравченко Я. Димлене диво. *Пам'ятки України*. 1989. № 1. С. 96-102.
5. Марущак О.В., Савчук І.В. Творчий поступ народного майстра гончарної справи О.Г. Луцишина як передумова етнокультурного виховання молоді. *Актуальні проблеми математики, інформатики, фізики і технологій*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. XV. С. 178-181.
6. Марущак О.В., Савчук І.В., Бойчук С.О. Духовно-естетичне виховання учнів ЗНЗ засобами гончарного мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. I. С. 221-225.
7. Марущак О.В., Савчук І.В. Формування духовно-матеріальної культури учнів старшої школи засобами гончарства. *Наука, дослідження, розвиток. Педагогіка / Science, research, development. Pedagogy*. (30.03.2018-31.03.2018). Warszawa, 2018. Т. 3. С. 69-72.